

Историја

Првите факти за населената област Куманово датираат од 1519 година, а изворот на информации потекнува од **архивите во Истанбул, Турција**. На почетокот, оваа област била населена со 52 семејства и 300 жители. Најдеталните податоци се од **Евлија Челебија**, кој патувал во регионот и кој го забележал следново:

„Населената област Куманово се наоѓа на територијата на санџакот Скопје. Градот има многу реки и околу 600 куќи покриени со покривни плочки. Џамијата, која се наоѓа во трговската област, е прекрасна и има училиште (медреса), амам, трговски центар, додека климата во градот е блага. Постојат многу лозови полиња и земјиште каде се насадени различни видови овошја.“

Куманово станува урбано подрачје со административен центар, Нахијат, во доцниот XVI или во почетокот на XVII век. По Карпошовото востание во 1689, Куманово влегува во период на стагнација и до крајот на XVIII век претставува турска касаба (мал град).

Кон крајот на XIX век, градот доживува економски подем (земјоделство, занаетчиство и трговија), но нема некој позначаен индустриски развој до крајот на Втората светска војна. По 1945 година, Куманово доживува брз економски, административен и културен развој. Денес, тој е модерен град со повеќе од 105.484 жители.

Како резултат на богатата историја и на опкружувањето, на територијата на градот и во околината се наоѓаат голем број историски и културни знаменитости, кои датираат од предисториско време до денес.

Најстари локалитети се: Костоперска, Градиште кај селото Пелинце, неолитскиот локалитет кај селото Долно Нагоричане. Црквата Св.Горѓи (Старо Нагоричане) изградена во 1071, реконструирана во 1318 и црквата Св. Богородица (село Матејче) од 1350 се најпознати културни и религиозни објекти од оваа епоха.

Од XVII век се останати следниве обележја во Куманово: црквата Св. Петка во селото Старо Нагоричане, Џамијата Екси, црквата Св.Никола, како и манастирот во селото Градиште.

Градот има неколку културни установи: Театар, Центар за култура Трајко Прокопиев, Национален музеј, библиотека, кино. Во него се одржуваат многу културни активности, и на национално и на локално ниво (Џезфестивал, Денови на комедијата, неколку детски фестивали, ликовни колонии и друго).

Природни богатства на Куманово

Природните богатства во Кумановско се разновидни, освен водите, карактеристично е богатството со плодни почви, со разновиден растителен свет и со наоѓалишта на метални и неметални руди.

Од повеќето видови **почви** во брановидно-ридестиот терен, најмногу се застапени **алувијалните** и **смолниците**. Алувијалните почви се помлади и се протегаат по речните долини (лесни се за обработување, погодни за разни земјоделски а посебно за градинарски култури). Смолницата се јавува со различна боја и делумно измешана со иловица и чакал (овие почви се погодни за житни култури, особено за пченицата). Педолошките услови се поволни за одгледување на одделни индустриски култури, во минатото афионот бил застапен, а денес се застапени тутун, шеќерна репка и други. Во ридестиот дел има погодности за одгледување на овошје и винова лоза, а во планинскиот предел се распространети делувијални почви со помала содржина на хумус.

Покриеноста со **шуми** може да се оцени како средна , шумите во Општина Куманово зафаќаат површина од 31.679 хектари, од кои 26% отпаѓаат на необраснато шумско земјиште (пасишта), а 74% отпаѓаат на шуми, односно 23.429 хектари се под шуми, при што најмногу се застапени ниските шуми, а на повеќе места се протегаат грмушки и честари. Поради малите височини на планините, најмногу се застапени дабот (на пониските) и буката (на повисоките места).

Тревната вегетација е застапена во вид на планински и ридски пасишта.

Од природните богатства во Кумановско се распространети и **рудни наоѓалишта**, откриени се наоѓалишта на метални и неметални суровини. Од наоѓалишта на метали познато е антимоноско-арсенско кај с.Лојане. Од наоѓалишта на неметали позначајни се наоѓалиштето на Нагоричкото плато каде што има резерви на базалт, исто така кај Старо Нагоричане во неогени седименти се наоѓа глина. Утврдено е

наоѓалиште со резеви на травертин кај с.Липково, опалска бреча кај Бељаковце, мермер кај Вуксан, вулкански туф кај Довезенце.

Климатски одлики

Врз климатските одлики, односно различните вредности на метеоролошките елементи во Куманово, влијание имаат неколку фактори. Според географската ширина и близина на поголемите водени површини, се смета дека во Македонија се чувствуваат топли влијанија. Но, Куманово се наоѓа во северниот дел на Македонија, така што тие влијанија помалку се чувствуваат. До израз доаѓа релативната отвореност на релјефот, што овозможува навлегување на различни воздушни влијанија, особено по Моравско-вардарската долина со меридијански правец на протегање.

Според наведените одлики може да се заклучи дека во Куманово се чувствуваат влијанија на топли и студени воздушни маси, кои условуваат во климатски поглед да се издвојат две годишни времиња, и тоа: **студена и влажна зима и топло и суво лето**. Од преодните годишни времиња поизразена е **есента**, понекогаш долга и топла што е одлика на **умерено-континентална** клима. На околните планини повеќе се изразени одликите на континенталната клима.

Температурата на воздухот е важен метеоролошки елемент. Нејзината средна годишна вредност изнесува 11,8С (за Куманово), а на падините на околните планини е пониска, во зависност од надморската висина.

Просечното годишно **количество на врнежи** во Куманово изнесува 549,3 mm на квадратен метар, според кое спаѓа во второто подрачје во Македонија по сушноста. Сушите, најчесто се карактеристични за летните месеци, а може да продолжат и во есен.

Кумановскиот регион се одликува и со изразита **ветровитост**, најчесто дува северен и, помалку северозападен ветер.

Просечната честина на овој ветер изнесува 331%. Средномесечната брзина е различна, а годишниот просек изнесува 3,2 m во секунда.

Сончевата светлина (сончевината) е исто така важен метеоролошки елемент што има влијание врз животот на луѓето.

Просечната годишна сончевина изнесува околу 2.200 часови, а во околниот планински терен таа е поголема. Годишно во Куманово просечниот број (ведри) денови изнесува 84, додека годишно има просечно 97 (облачни) денови.

Хидрографија

Водата има мошне големо значење за животот и дејноста на човекот, како и за опстанокот на останатиот животински и растителен свет.

Хидрографската мрежа во Кумановско ја сочинуваат средните и долните текови на **Пчиња, Кумановска и Крива Река** и некои помали водотеци кои целосно му припаѓаат на сливот на реката Пчиња.

Пчиња е најголема и најважна река во Кумановско и е втора по должина лева притока на Вардар. Извира под врвот Бела Вода на планината Дукат (Србија), на надморска височина од 1.660 метри.

На неколку места во Кумановско се регистрирани појави на минерални води. Најпознати се изворите кај **с. Проевце**, а има извори во реонот на Липково, како и во други делови на Општината. При вршењето на истражни работи со дупчење, пронајдени се термоминерални води во околината на **Стрновац**. Најпознати и најискористени се изворите во Проевце, или како што уште се нарекува **Кумановска Бања**. Поради разните состојки, водите од ови извори се означуваат како алкална-земјоалкална хипотерма, температура на водата изнесува од 28 до 31 степени, со што спаѓаат во групата на хипотермални води.

Тука вредни за споменување се и двете вештачки езера што се наоѓаат во близина Куманово а тоа се Липковското езеро и езерото Глажња.

Географска и сообраќајна поврзаност

Куманово и околината што гравитира околу него се наоѓа во северниот дел на Република Македонија (најсеверните делови ги има северно од Козјак, во атарот на с.М'гленце, во долината на Мала река, а најјужната точка се наоѓа во атарот на

с.Живење, најзападната точка е во областа на Скопска Црна Гора кај с.Гошинце, а крајните источни делови се наоѓаат кај с. Длабочица, односно источно од него). Од северната до најјужната точка растојанието изнесува 43 km воздушна линија, а во правец исток-запад растојанието изнесува 50,4 km.

Во рамките на наведените граници областа на Куманово, главно се поклопува со денешната територија на Општина Куманово, што зафаќа површина од 1.212 km², и претставува 4,71% од територијата на Р.Македонија.

За сообраќајната поврзаност со соседите и со други области денес поголемо значење има Моравско-вардарската долина, по која минува железничката линија и асфалтираниот автомобилски пат, кој на делот јужно од Куманово е изграден како модерен автопат. Во напореден правец и денес се користат два патни правци. Едниот од нив оди, главно по долината на Крива Река кон Крива Паланка и соседна Бугарија. Вториот патен правец на југоисток и преку Овче Поле се одржуваат врските со Источна Македонија. По долината на реката Пчиња, Куманово се поврзува со Трговишката област и со сообраќајниците по долината на Јужна Морава. Освен наведените, има и неколку локални патишта што го поврзуваат Куманово со оклината, такви се: патот кон нагорнината на Скопска Црна Гора (Куманово-Матејче), потоа кон селата Бајловце, Клечовце, Пчиња и др.

Од изложеното може да се заклучи дека Општина Куманово има мошне поволна географска и сообраќајна положба, бидејќи се наоѓа на крстопат на важни меѓународни сообраќајници и има можност за сообраќајно поврзување со соседните и подалечните простори.

Во 2001 година архелогот Јовица Станковски од Народниот Музеј во Куманово – Република Македонија во близината на селото **Кокино** откри големо наоѓалиште на керамика од бронзениот период. Според димензиите и изгледот, локалитетот се разликуваше од сите дотогаш видени археолошки наоѓалишта. Локалитетот зафаќа површина од околу 5000 м² скалесто поставен на две платформи веднаш под планинскиот врв **Татиќев Камен** со надморска висина од 1013 метри.

На прв поглед на локалитетот доминираат камените седишта наречени троновите кои се исклесани во карпа и се поставени во насоката север-југ. На тој начин човекот кој седи на еден од троновите е свртен кон источниот хоризонт, со што, кај археолози се јавила идејата дека можеби на тој начин биле набљудувани небесните тела.

Во 2002 година физичарот Ѓоре Ценев од Планетариумот при МКЦ во Скопје се вклучи во истражувањето на локалитетот и ја направи првата целосна археоастрономска анализа. На локалитетот беше лоцирана централната позиција за набљудување на небесните тела како и постоењето на седум маркери изработени во вертикалните стени со кои се означувале местата на изгревање на Сонцето и Месечината.

Во 2001 година во Република Македонија, под планинскиот врв Татиков Камен во општината Старо Нагоричане, беше откриен археолошки локалитет од бронзеното доба во развојот на човековата цивилизација. Пронајдените артефакти во археолошките кампањи, како и спроведената археоастрономска анализа во годините кои следеа, покажаа дека локалитетот ги има сите карактеристики на митска света планина, но и на древна опсерваторија. Денес овој локалитет е познат под името Мегалитска опсерваторија Кокино или едноставно Кокино.

Мегалитската опсерваторија Кокино се наоѓа во североисточниот дел на Македонија, во близина на границата со Србија (попрецизно: географска ширина $42^{\circ} 15' 47''$, географска должина $21^{\circ} 57' 32''$). Таа се наоѓа во атарот на селото Кокино, на границата со селото Арбанашко. Целиот регион денес е ретко населен, така што во десетината околни села живеат помалку од 1.000 жители.

Во поширокиот регион регистрирани се голем број на археолошки наоѓалишта од неолитскиот до средновековниот период. Тоа значи дека целиот регион има историја во должина од најмалку 6 000 години преполна со значајни населби, светилишта, настани и личности. Мегалитската опсерваторија Кокино се наоѓа на две платформи при што секоја од нив има свои карактеристични содржини. Должината на опсерваторијата е околу 90 метри, а ширината околу 50 метри.

Троновите се највпечатливата содржина која на прв поглед се гледа на локалитетот. Тие како што веќе кажавме се така направени што се ориентирани во насоката север – југ, па затоа човекот кој седи на престолот е ориентиран кон исток и кон источниот хоризонт. Оттаму потекнала и идејата на археолозите дека од ова место се набљудувале небесните тела кои изгревале на хоризонтот. Но, астрономските мерења и анализа покажаа дека троновите се свето и обредно место и не се поврзани со астрономските набљудувања.

За да се одговори на прашањето зошто ова место е древна опсерваторија, треба да се потсетиме на основните карактеристики на движењето на Сонцето и Месечината. Во текот на една календарска година Сонцето и полната Месечина изгреваат на различни места на хоризонтот. При тоа има така наречени крајни точки на изгревање на хоризонтот. Тоа значи дека Сонцето во зима кога денот е најкус, или во денот на зимската краткодневица (22 декември) изгрева најјужно на хоризонтот. Потоа, секој ден, тоа оди кон север и во денот на пролетната рамнодневица (21 март) Сонцето изгрева точно на исток. Сонцето продолжува да се движи кон север, должината на денот се зголемува и во денот на летната долгодневица (21 јуни) Сонцето ќе изгрее најсеверно на хоризонтот. Потоа Сонцето се враќа назад и во денот на есенската рамнодневица (23 септември) повторно ќе изгрее точно на исток, а 22 декември ќе го заокружи циклусот со изгревање во точката на зимската краткодневица. Секој внимателен набљудувач на Сонцето тоа лесно може да го забележи и да ги маркира местата на изгревање на Сонцето во деновите на зимската краткодневица, пролетната и есенска рамнодневица и летната долгодневица.